

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה נו: דיני צואה לקריאת שמע (1): צואה על בשרו

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה נו: דיני צואה לקריאת שמע (1): צואה על בשרו

*

רקע

טרם סיימנו את הסוגיות העוסקות בדיני ערוה לקריאת שמע, אך הגמ' עוברת לסוגיה הדנה בדין צואה לקריאת שמע. הגמ' מביאה מחלוקת אמוראים אם מותר לקרוא קריאת שמע כשיש צואה על בשרו. דיון הגמ' אינו מובן, מצואה צריך להרחיק ארבע אמות, וכיצד יכול להיות שדין צואה על בשרו קל יותר מדין צואה בארבע אמות? ! יש לשים לב שסדר הסוגיות מקשה על לימודן, הגמ' מקדימה דיון בדין ייחודי ויוצא דופן לפני דיון ביסוד דין צואה לקריאת שמע].

מקורות

א. גמ' כה. "אתמר צואה על בשרו... ה' מי כמוך"

יומא ל. "אמר רב פפא צואה במקומה... לא נפיש זוהמא"

ב. תוס' כד: ד"ה פסק

רי"ף טז. "איתמר צואה על בשרו או ידו מטונפת... שמעינן דהלכתא היא"

תלמידי רבינו יונה ד"ה איתמר, והריא"ף, ולענין

רמב"ן במלחמות, ד"ה אמר הכותב אבל נמצאת

רא"ה ד"ה ורב חסדא מאי טעמיה

ג. רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ג הי"א

ד. שו"ע סי' עו סע' ד-ה

רא"ה ד"ה ורב חסדא מאי טעמיה

ורב חסדא מאי טעמיה, דכתיב: "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך". כלומר, דבעינן כל עצמותיו ראויין לומר שירה. ולהני טעמי ודאי צואה על בגדיו מכוסה בבגד עליון מותר אף לרב חסדא, דלא אסר אלא בשרו ממש, והוא הדין צואה על בשר חברו והיא מכוסה בבגד והוא סמוך לו, מותר לו לקרות קריאת שמע, והוא שלא ירגיש בריחה.

הסבר הסוגיה

אתמר: צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא [גרסת הרי"ף: "מטונפת מבית הכסא"], רב הונא אמר: מותר לקרוא קריאת שמע. רב חסדא אמר: אסור לקרות קריאת שמע.

[גמ' כה.]

קשה להבין את סוגייתנו מפני שהיא סותרת את יסוד דין הרחקה מטינוף בזמן קריאת שמע. מהפסוק "והיה מחניך קדוש" לומדים שאסור מהתורה לעסוק בדברים שבקדושה כשמחנהו, כלומר ד' אמותיו, אינו קדוש ויש בו דברי טינוף, ואילו בסוגייתנו מתיר רב הונא לקרוא קריאת שמע כשצואה על בשרו. התשובה ההכרחית להבנת סוגייתנו היא, שבצואה

על בשרו ובידו מונחת בבית הכסא אין לדעת רב הונא דין "והיה מחניך קדוש", ולכן הוא מתיר לקרוא קריאת שמע. נחלקו הראשונים מדוע אין במקרים אלו דין "והיה מחניך קדוש", אך לפני שנעיין בדבריהם ננתח את שני המקרים שנחלקו בהם רב הונא ורב חסדא. לראשונים שתי גרסאות בסוגיה. לפי הגרסה שלפנינו, שהיא גרסת רש"י [ד"ה ידיו בבית הכסא], רב הונא ורב חסדא נחלקו בשני מקרים שונים, מקרה אחד כשצואה על בשרו, ומקרה שני כשידו מונחת בבית הכסא. לפי גרסת הרי"ף [טז]. רב הונא ורב חסדא נחלקו בשני מקרים דומים: המקרה הראשון כשצואה על בשרו, ומקרה שני כשידו מטונפת מבית הכסא. דין "ידו מונחת בבית הכסא" מובן, ודרכו ניתן לנסות להבין גם את שאר הסוגיה. דין "ידו מונחת בבית הכסא" מתייחס למקרה שבית הכסא מוקף במחיצה, כך שגופו, שמחוץ לבית הכסא, במחנה קדוש, וידו, שבבית הכסא, במחנה שאינו קדוש. רב הונא סובר שמותר בקריאת שמע שהרי מחנהו נקבע על פי מקום נשמתו [דכתיב: 'כל הנשמה תהלל י-ה'"] ולא על פי מקום ידו. את שיטת רב חסדא ניתן להבין בשתי דרכים: א. הוא מסכים עם רב הונא, שמחנהו נקבע על פי מקום נשמתו, אך לדעתו יש דין נוסף, "כל עצמותי תאמרנה", האוסר עליו לקרוא קריאת שמע כשידו במקום שאינו קדוש. ב. רב חסדא חולק על רב הונא, ולדעתו מקומו אינו נקבע רק על פי מקום נשמתו אלא גם על פי מקום כל גופו, וכיוון שידו במקום שאינו קדוש, מחנהו אינו קדוש, ואסור לו לקרוא קריאת שמע [לפי הדרך הראשונה האיסור רק מדרבנן, לפי הדרך השנייה האיסור מהתורה].

הראשונים מביאים שני הסברים מדוע בצואה על בשרו אין דין "והיה מחניך קדוש": תלמידי רבינו יונה [טז. ד"ה איתמר] והרא"ש [סי' מה] מסבירים, שמדובר בסוגיה בצואה שמכוסה בבגדיו, ואין ריחה מגיע אליו. כיוון שהצואה מכוסה ואין ריחה נודף - מחנהו קדוש. אך אף על פי כן, כיוון שיש צואה על בשרו, דינו כדין יד המונחת בבית הכסא, שעצמותיו אינן ראויות לומר שירה, והוא אסור בקריאת שמע. הרמב"ם [פ"ג הי"א] מבאר שמדובר ש"היתה נטישת צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא ולא היה להן ריח רע כלל מפני קוטנן או יבשותן". הסוגיה אינה עוסקת במקרה שיש צואה על בשרו, אלא במקרה שיש "נטישת צואה", וכיוון שהיא קטנה או יבשה ואין לה ריח רע, אין לה דין צואה, ומחנהו קדוש. רב חסדא אוסר לקרוא קריאת שמע מדרבנן מדין "כל עצמותי תאמרנה", שעצמותיו של המשבח את הקב"ה צריכות להיות נקיות לגמרי. הרמב"ן [במלחמות טז]. מקצין את הסבר הרמב"ם ומפרש: "שהיו ידיו מטונפות מקנוח בית הכסא, כגון שקנח באבנים מקורזלות של בית הכסא, ואין בידו צואה אלא שהיא מאוסה ומטונפת, ואין אדם אוכל בה... רב חסדא סבר 'כל עצמותי תאמרנה' ואין היד הזו ראויה לומר שירה, שדעתו של אדם אוננת ממנה. וזה פירוש נאה". לדעת הרמב"ן אין על היד צואה כלל, אבל כיוון שידו מאוסה בעיניו, אסור הוא בקריאת שמע¹. הרמב"ן אינו מתייחס בפירושו לדין "צואה על בשרו", וכנראה שהוא מפרש כתלמידי רבינו יונה

¹ נראה לפי דעה זו שאסור לאדם המקפיד על שטיפת ידיו עם סבון, לקרוא קריאת שמע כששטפן ללא סבון.

שהצואה מכוסה בבגדיו. אין דרך לכסות את כף היד בבגדים, ולכן הרמב"ן נזקק לפירושו כדי להסביר את דין "ידו מטונפת מבית הכסא".

נחלקו הראשונים בפסק ההלכה, הרי"ף [טז.] והרמב"ם [פ"ג הי"א] פוסקים כרב הונא, שאין הלכה כתלמיד במקום הרב, והר"ח [מובא בתוס' כד: ד"ה פסק] פוסק כרב חסדא לחומרא.

הגמ' במסכת יומא [ל.] מביאה בשם רב פפא שאסור לקרוא קריאת שמע כשיש צואה בפי הטבעת. מסבירה הגמ' שאפילו רב הונא מודה במקרה זה מפני ש"במקומה נפיש זוהמא". לפי הסבר הרמב"ם הגמ' ברורה, רב פפא אסור לקרוא קריאת שמע כשיש נטישת צואה בפי הטבעת, מפני שנפיש זוהמא וריחה רע, אך לפי תלמידי רבינו יונה הגמ' אינה ברורה, מדוע אסור לקרוא קריאת שמע, והרי הצואה מכוסה ומחנהו קדוש?

תלמידי רבינו יונה [טז. ד"ה איתמר] לומדים מהשקלא וטריא בגמ' במסכת יומא, שלא מספיק שהצואה מכוסה בבגד, אלא צריכה להיות מכוסה גם בבשרו, כך שאינה נראית אף כשאינן בגד המכסה אותה. לפי הסבר זה, לא מספיק שהצואה מכוסה בבגד כלפי חוץ, היא חייבת להיות מכוסה גם כלפיו, ולכן חייבת להיות מכוסה בגופו.

דין זה מסביר גם את שאלתנו מצואה במקומה. נכון שהצואה מכוסה וריחה אינו מגיע לסביבה, אך על גופו יש צואה שנפיש זוהמא, ולכן גופו אינו קדוש.

סיכום

נחלקו הראשונים בהסבר מחלוקת רב הונא ורב חסדא:

תלמידי רבינו יונה סוברים שהם נחלקו בשני מקרים שונים שדיניהם זהה. המקרה הראשון שצואה על בשרו ומכוסה בבגדיו, והמקרה השני שידו מונחת בבית הכסא. בשני המקרים נשמתו במקום הראוי לקריאת שמע, ומיעוט גופו במקום שאינו ראוי לקריאת שמע. רב הונא סובר שמספיק שנשמתו מהללת י-ה, ורב חסדא סובר שקורא רק כשכל עצמותיו תאמרנה.

הרמב"ם סובר שהם נחלקו במקרה אחד, שיש נטישת צואה על בשרו. רב הונא סובר שנטישת צואה אינה צואה ומחנהו קדוש, ורב חסדא סובר שנטישת צואה על בשרו חמורה מנטישת צואה במחנהו, ואינו רשאי לקרוא קריאת שמע.

הרמב"ן סובר שהם נחלקו בשני דינים שונים, מחלוקת אחת בדין צואה שמכוסה בבגדיו, כהסברם של תלמידי רבינו יונה, ומחלוקת שנייה במקרה שידו מאוסה מקינוח צואה.

הלכה

השו"ע [סי' עו סע' ד] מפרש את הסוגיה כפירושם של תלמידי רבינו יונה והרא"ש, ומביא להלכה שלוש דעות: א. יש הפוסקים כרב הונא לקולא שמתור לקרוא כשצואה על בשרו. ב. יש הפוסקים כרב חסדא לחומרא שאסור לקרוא. ג. יש אומרים שהמתיר התיר רק כשהצואה מכוסה גם בגופו. הוא מכריע ש"נכון לעשות כדברי המחמיר", אך המשנה ברורה [סקי"ד] מוסיף, שבשעת הדחק ניתן לפסוק כרב הונא המקל. השו"ע [סע' ה] פוסק כמסקנת הגמ', שאסור לקרוא קריאת שמע כשצואה בפי הטבעת, אלא אם אינה נראית אף בשיבה.